

χρησιμοποίηση καὶ τινες ἀκόμη, αἵτινες θὰ τῷ ἦσαν χρήσιμοι κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τῶν σχετικῶν κεφαλαίων καὶ αἵτινες ἔχουσι δημοσιευθῆ ἄλλαι μὲν εἰς ὠρισμένους τόμους τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἄλλαι δέ, ὡς τὸ περὶ ὑποδέσεως τῶν Βυζαντινῶν καὶ περὶ λαϊκῶν θεαμάτων καὶ λαϊκῶν διασκεδάσεων, εἰς τοὺς τόμους τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ τέλος ἄλλαι εἰς τοὺς τρεῖς τόμους τοῦ ἔργου μου Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, ὡς εἶναι τὰ κεφάλαια περὶ προλήψεων, σχολείων, οἰκιακῶν σκευῶν καὶ ἐπίπλων, φορεμάτων, ἐπαγγελμάτων, περὶ ἵπποδρόμου, ὁδῶν καὶ ἐμβόλων, τοῦ βίου μιᾶς Βυζαντινῆς κ.λ.π.

Διὰ τοῦ περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἔργου του ὁ καθηγητὴς Bréhier συμπληρῶνει κατὰ θαυμασμὸν τρόπον τὸ τρίπτυχον τοῦ περὶ Βυζαντίου ἔργου του, ἦτοι τοὺς δύο προηγουμένους τόμους του περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Βυζαντινῶν θεσμῶν παρέχων εἰς τὴν δημοσιότητα ἔργον καὶ διὰ τοὺς πολλούς, τοὺς ἐνδιαφερομένους νὰ γνωρίσωσι τὸν πολιτισμὸν τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀλίγους, οἵτινες ἀναμφιβόλως ἐπὶ μακρὸν θὰ χρησιμοποιῶσι τὰ πλούσια αὐτοῦ διδάγματα.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

R. Janin, Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique. Paris, 1950. pp. XXVIII - 483, με 15 ἀνεκδότους γεωγραφικὸς χάρτας καὶ σχέδια πόλεων.

Εἰς τὴν συλλογὴν «*Archives de l'Orient Chrétien*» (Ἄριθ. 4), ἔκδ. τοῦ ἐν Παρισίοις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἐδημοσιεύθη τὸ ἔργον τοῦ αἰδεσίμου πατρὸς Raymond Janin περὶ τῆς Βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἔργον τοῦτο, οὔτινος θὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ δεύτερος τόμος, περιλαμβάνων τὴν περιγραφὴν ἐκκλησιαστικῶν μνημείων τῆς παλαιᾶς πρωτεύουσας, ἀπῆται ἢ πρόοδος τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν ἢ πραγματοποιηθεῖσα ἤδη ἀπὸ μιᾶς πεντηκονταετίας, ἣτις καθίστα ἀναγκαίαν μίαν νέαν περιγραφὴν, ἀνταποκρινομένην περισσότερον πρὸς τὴν φυσιογνωμίαν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων.

Ὁ αἰδ. πατὴρ R. Janin εἶναι εὐφύμως γνωστὸς εἰς τοὺς βυζαντινολόγους διὰ τὰ πολυάριθμα καὶ περισπούδαστα συγγράμματά του. Ἐξ ἄλλου εἶχε τὴν προνομιούχον εὐκαιρίαν νὰ ζῆ εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, ὅπου κατὰ τὴν διάρκειαν τριάκοντα περίπου ἐτῶν, ἀφιερῶθη ἰδιαιτέρως εἰς τὴν μελέτην

τῆς τοπογραφίας τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν περιχώρων του. Ὅθεν οὐδεὶς ἄλλος, πλὴν αὐτοῦ, ἦτο καλύτερον παρεσκευασμένος, νὰ προβῆ εἰς μίαν νέαν περιγραφὴν τῆς βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐτέθη τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συνταχθῆ τὸ νέον αὐτὸ περιγραφικὸν ἔργον. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπήντησεν ὁ αἰδ. πατὴρ Vitalien Laurent, διευθυντῆς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Ἰνστιτούτου (βλ. ΕΟ, 38, 1939, 462). «L'œuvre de Du Cange, ἔγραφε, Mérite d'être reprise avec toutes les ressources de l'érudition moderne, et c'est pourquoi notre Institut... se propose de reconstituer, dans le cadre d'un nouvel *Oriens Christianus* la carte religieuse de Byzance». Καὶ περαιτέρω : «Du Cange en avait emprunté les traits multiples aux sources littéraires les plus variées, sans toutefois pouvoir graphiquement lui composer un visage assorti».

Ἀκριβῶς τὸ «συνηροσμένον τοῦτο πρόσωπον» (ce visage assorti) κατώρθωσε νὰ σκιαγραφῆσῃ ὁ αἰδ. πατὴρ R. J.

Τὸ βιβλίον ἀρχίζει μὲ πρόλογον συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ αἰδ. πατρὸς Laurend (σελ. I - XIII). Ἀκολουθεῖ βιβλιογραφία, ὅπου ὁ συγγραφεὺς παρέχει τὰ οὐσιωδέστερα στοιχεῖα, (σελ. XIV - XXIV), πρὸ παντὸς τὰς βυζαντινὰς πηγὰς, παρατηρῶν τὰ κάτωθι : «Μολονότι αἱ ἀγιογραφαὶ εἶναι συχνάκις πλήρεις θρύλων, ἐν τούτοις ἐμπεριέχουν πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῶν μνημείων τῆς πόλεως» (σελ. XVIII). Εἰς τὰς πηγὰς ταύτας προσετέθησαν αἱ περιγραφαὶ τῶν περιηγητῶν τῆς Δύσεως, αἱ τῶν Τουρκοαράβων τοῦ μεσαίωνα ἀπὸ τοῦ ἔτους 880 - 1438, ὡς καὶ αἱ τῶν περιηγητῶν, οἵτινες ἠσχολήθησαν μὲ βυζαντινὰ ζητήματα, ἀπὸ τοῦ Pierre Gylles (1540) μέχρι τοῦ Hammer (1822).

Μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν Βυζαντινολόγων, τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναφέρονται αἱ συγγραφαὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου, τοῦ Σκαρλάτου Βυζαντίου, τοῦ Μ. Ι. Γεδεῶν καὶ τοῦ Α. Γ. Πασπάτη. Ἡ παράγραφος IV τῆς ἐν λόγῳ βιβλιογραφίας ἀφορᾷ εἰς τὰ σχέδια τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει δέκα ἑπτὰ κεφάλαια, τῶν ὁποίων προηγεῖται σχετικὴ εἰσαγωγὴ (σελ. 7 - 14). Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως μελετᾶται ἐν τῷ συνόλῳ της καὶ λεπτομερῶς : Ἡ περιοχὴ τῆς χερσονήσου, ἐπὶ τῆς ὁποίας κεῖται ἡ Κωνσταντινούπολις, ὁ χῶρος τῆς πόλεως, τὰ δύο γεωγραφικὰ κέντρα της καὶ οἱ γήλοφοί της.

Ἡ θεμελίωσις τῆς πρώτης θρακικῆς καὶ ἑλληνικῆς πόλεως ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τοῦ πρώτου κεφαλαίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, κατὰ τὸν Πλίνιον, τὸ ὄνομα Λύγος (Lygos), τὸ ὁποῖον ἔφερον ἡ πόλις πρὶν ἢ ὀνομασθῆ Βυζάντιον. Οἱ Μεγαρεῖς, ἐγκατασθέντες εἰς τὴν χερσονήσον κατὰ τὸ 658 π.Χ.,

ἔκτισαν μίαν νέαν ἀκρόπολιν. Ἐδῶ ἐγεννήθη ὁ θρύλος τοῦ γάμου τοῦ Βύζα μετὰ τῆς Φιδαλείας, θυγατρὸς τοῦ Βαρβίζου, βασιλέως τῆς χώρας. Ὁ Μεγαρεὺς ἀρχηγὸς ἐμφανίζεται μὲ τὸν σύντροφον αὐτοῦ Ἀντίαν. Τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα συγχωνευθέντα ἀπετέλεσαν τὸ ὄνομα «Βυζάντιον» (Τὸ ὄνομα Βύζας φέρεται θρακικὸν (βλ. σελ. 17)). Τὸ κέντρον τῆς μεγαρικῆς πόλεως εἶναι ἡ ἀκρόπολις, τὰ ἐρείπια τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν. Ἡ θέσις εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκειτο, κατέχεται σήμερον ἀπὸ τὸ Σεράγιον. Ἡ πόλις εἶχεν ἐπανοικοδομηθῆ ὑπὸ τοῦ Πausανίου κατὰ τὸ ἔτος 479 π.Χ. (σελ. 19). Τὸ Βυζάντιον, παρὰ τοὺς ἀλληλοδιαδόχους πολέμους, εἰς τοὺς ὁποίους ἠναγκάσθη νὰ συμμετάσχη, ἐγνώρισεν εὐτυχεῖς καιροὺς. Ὁ πληθυσμὸς του ἠξάνετο καθημερινῶς, πλὴν ὅμως, λόγῳ τῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας συνῆψε μετὰ τοῦ Παισενίου Νίγκρου (Pescenius Niger), κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Σεπτίμου Σεβήρου. Οὗτος ὅμως δὲν ἐβράδυνε νὰ τὸ ἐπανακτίσῃ πάλιν ἐνὸς κέντρον, τῆς μεγάλης Ἀγορᾶς ἢ Τετραστού (σελ. 22) καὶ νὰ τὸ διακοσμήσῃ μὲ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα, ὡς ἦσαν αἱ θέραι τοῦ Ζευξίππου καὶ ὁ Ἰππόδρομος. Ἐκάστη τῶν τεσσάρων τούτων πόλεων—ἡ θρακική, ἡ τῶν Μεγαρέων, ἡ τοῦ Πausανίου καὶ ἡ τοῦ Σεπτίμου Σεβήρου—περιγράφονται λεπτομερέστατα (σελ. 17-26).

Τὰ πραγματικὰ πεπωμένα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχίζουν μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, ὅστις κατέστησε τὴν πόλιν ταύτην πρωτεύουσαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κόσμου. Ἡ προνομιούχος γεωγραφικὴ θέσις τῆς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς ἐκ τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Ἀσίας ἀπειλάς. Ὁ αἰδ. πατὴρ R. J. περιγράφει τὴν θεμελίωσιν τῆς Νέας Ρώμης, ἣτις ἔκτοτε ὠνομάσθη Κωνσταντινούπολις. Ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 324 καὶ 336. «Ἡ χρονολογία τῆς νέας θεμελιώσεως, λέγει ὁ αἰδ. πατὴρ R. J., δεόν νὰ καθορισθῆ κατὰ τὸ τέρας τοῦ ἔτους 324 ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 325» (σελ. 29). Ἡ νέα πόλις, λόγῳ τῆς ἐκτάσεώς της καὶ τῶν ὑπερόχων τέχνης μνημείων της, ὑπερέβαινε πάσας τὰς πρὸ αὐτῆς κτισθείσας πόλεις. Μετὰ πάροδον βραχυτέραν τοῦ αἰῶνος, Θεοδοσίος ὁ Β' ἐπεξέτεινε τὴν πόλιν ὡς καὶ τὰ ὄχυρά αὐτῆς ἐν χιλιόμετρον ἐκεῖθεν τῶν τειχῶν τοῦ Κωνσταντῖνου. Τὸ ἔργον, ἀρξάμενον τὸ ἔτος 413, ἐτεματίσθη ταχύτατα. Ὁ αἰδ. πατὴρ R. J. μᾶς ὀδηγεῖ διὰ μέσου τῆς πόλεως τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὑπομνησκει τὸ ὑπέροχον μεγαλεῖον τῆς πόλεως. Ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὰς πλατείας της, διακεκοσμημένας μὲ πολύτιμα ἔργα τέχνης, τὰς λεωφόρους της μετὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων των, τὰς περιφήμους ἐκκλησίας της μὲ τὴν πλουσίαν διακόσμησίν των καὶ τὰς εὐρυχώρους μονάς. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις διηρεῖτο εἰς δέκα τέσσαρας τομεῖς, ἐξ ὧν δύο προάστια τὸ ιγ', αἱ Συκαῖ (Γαλατᾶς) καὶ τὸ ιδ' τὸ ὁποῖον ἐπεξετείνετο ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ἔκτου λόφου ἐκεῖθεν τῶν τειχῶν τοῦ Κωνσταντῖνου.

Εἰς τὰ ἐπακολουθοῦντα κεφάλαια ὁ συγγραφεὺς συνεχίζει λεπτομε-

ρῶς τὴν περιγραφὴν τῶν δημοσίων πλατειῶν (κεφ. V, σελ. 65-76), τῶν τιμητικῶν στηλῶν (κεφ. VI, σελ. 78-89), τῶν στοῶν, ὅπου εἰργάζοντο οἱ διάφοροι ἐπαγγελματίαι, ἦτοι οἱ ἐπεξαργαζόμενοι τὸν ὀρεῖχαλκον, οἱ χρυσοχόοι, οἱ κατασκευασταὶ γουναρικῶν, οἱ ἄρτοποιοί, κ.τ.λ. Δέκα πέντε μνημεῖα ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον ἰδιαίτερας περιγραφῆς λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας των. Εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα ὀφείλεται ἡ ὀνομασία τῶν περιοχῶν, ὅπου εὐρίσκοντο, καὶ δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς σημεῖον διευκολύνον τὸν προσανατολισμὸν πρὸς τοὺς διαφόρους ναοὺς καὶ τὰς μονὰς (κεφ. VII, σελ. 90-106). Τὰ κεφάλαια VIII-XI πραγματεύονται τὸ θέμα τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐνδικοιτημάτων (σελ. 107-153). Περιγράφονται δέκα ὀκτὼ ἀνάκτορα τῆς πόλεως, ἔνδεκα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος καὶ ἔνδεκα ἄλλα τῶν ἀσιατικῶν περιχώρων, τὰ ὅποια οἱ αὐτοκράτορες καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας των διμεμοιράζοντο συμφώνως πρὸς τὰς ὥρας τοῦ ἔτους ἢ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Μεταξὺ τῶν δημοσίων κτηρίων ἀναφέρονται ἡ Σύγκλητος, ὁ Φόρος (Forum) τοῦ Κωνσταντινίου, ἡ Σύγκλητος ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Αὐγουσταίου, καὶ αἱ στοαί, τὸ ὀκτάγωνον, οἰκοδόμημα μὲ ὀκτὼ στοὰς ὅπου ἔκειτο ἡ μεγαλύτερα σχολὴ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζον «*Οἰκουμενικὸν Διδασκαλεῖον*» (σελ. 160). Πλησίον τῆς σχολῆς εὐρίσκειτο μία δημοσία βιβλιοθήκη, ἣτις ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου καὶ μεγεθυθεῖσα ὑπὸ τῶν διαδόχων του, κατεστράφη κατὰ μίαν πυρκαϊάν, ἡ ὁποία ἀπετέφρωσεν ὀλόκληρον τὴν συνοικίαν κατὰ τὸ ἔτος 475. Ἐκατὸν εἴκοσι χιλιάδες χειρόγραφα φέρονται γενόμενα παρανάλωμα τοῦ πυρὸς (σελ. 161). Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Πατριαρχείου ἐκάη κατὰ τὸ ἔτος 791 (σελ. 162).

Μεταξὺ τῶν δημοσίων κτηρίων ἀναφέρονται: τὸ Πραιτώριον, αἱ φυλακαί, τὸ Γενικόν, τὸ Εἰδικόν, τὸ Καπιτώλιον, τὸ Πατριαρχεῖον κ.λ.π.

Τὸ κεφάλαιον XII (σελ. 177-191) ἀσχολεῖται μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἴπποδρόμου, τοῦ ἑστενασμένου Ἴπποδρόμου, τοῦ τῆς Ξυλοκέρκου, τοῦ Ἴπποδρόμου τοῦ ἁγίου Μάμαντος, τοῦ Τζυκανιστηρίου, ὡς καὶ τινων θεάτρων. Τὰ ὑδραγωγεῖα, αἱ δεξαμεναί, οἱ λιμένες καὶ αἱ γέφυραι ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν κεφαλαίων XIII καὶ XIV (σελ. 192-234). Τὸ ἐπακολουθοῦν κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Les colonies franques*» (κεφ. XV, σελ. 235-244), φαίνεται μὴ σχετιζόμενον μὲ τὸ θέμα, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, «ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει, δὲν εἶναι ἡ ἱστορία των, ἀλλ' ἡ γεωγραφικὴ των θέσις» (σελ. 236).

Ὁλόκληρος ἡ περιγραφή αὕτη τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ μέσου τῶν αἰώνων τεματίζεται μὲ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν χερσαίων καὶ θαλασσίων τειχῶν (κεφ. XVI καὶ XVII) (σελ. 245-282), τὰ ὅποια ὑπερήσπισαν καὶ ἐπροστάτευσαν τὴν Πόλιν μέχρι τῆς μοιραίας στιγμῆς τῆς ἀλώσεως.

Τώρα ἄς σταματήσωμεν ὀλίγον εἰς τὰς φραγκικὰς ἀποικίας.

Καίτοι ἡ ὕπαρξις τῆς συνοικίας τῶν Ἀμαλφιτανῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπιστοῦται ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τοῦ ταξιδίου τοῦ Gisulf, δουκὸς τοῦ Σαλέρνου, κατὰ τὸ ἔτος 1062 καὶ 1066 (σελ. 236), ἐν τούτοις οἱ Ἀμαλφιτάνοι εὐρίσκοντο ἤδη κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα εἰς τὴν Πόλιν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἔκθεσις τοῦ Liutprand (948 καὶ 968). Οὗτος ὁμιλεῖ κατὰ τρόπον ἀκριβῆ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν Ἀμαλφιτανῶν ἐμπόρων εἰς τὸ Βυζάντιον, δυνάμεθα μάλιστα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι οἱ ἔμποροι οὗτοι εἶχον ἐγκατασταθῆ καὶ πρὸ τῆς χρονολογίας ταύτης εἰς τὴν Πόλιν (βλ. Michail, un'autonomia periferica byzantina: Amalfi (secolo VI-X), S. B., V, 1, 29).

Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν ἐνετικὴν παροικίαν θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθῇ τὸ ἐξῆς ἄρθρον: *M. Roberti*, «Ricerche intorno alle colonie veneziane in Costantinopoli nel sec XII, Παδούη, 1925 (ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «*Miscellanea di studi storici in onore di Camillo Manfredoni*».

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Πισαίων (σελ. 240), φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἄξιον μνείας τὸ κάτωθι σημεῖον προσανατολισμοῦ, τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ *Anselme de Havelberg* (*Ἦτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν ἔτει 1135 ἢ 1136): «In vico qui dicitur Pisanorum juxta ecclesiam Agie Irene» (βλ. *Liber secundus Dialogi*, P. L. CLXXXV, 1163).

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν Ἀγκωνιτανῶν ὁ αἰδ. R. J. γράφει: «Κατὰ τὸ τέρμα τοῦ 11^{ου} αἰῶνος [οἱ Ἀγκωνιτάνοι] εἶχον ἓνα ναὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα ἁγίου Στέφανος. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη πληροφορία, τὴν ὁποίαν ἔχομεν περὶ τῆς παραμονῆς αὐτῶν [εἰς τὸ Βυζάντιον]. Ἴσως ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ λατινικὸν κράτος τῆς Ἀνατολῆς, λόγῳ τῆς ἐναντίον αὐτῶν ἐχθρότητος τῶν Ἑνετῶν» (σελ. 243). Ἐὰν ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν συνοικισμόν των, τοῦτο δὲν ἔγινε παρὰ μόνον προσωρινῶς. Ἐπανῆλθον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πρωτεύουσος. Τοὺς βλέπομεν ἀσκοῦντας τὸ ἐμπόριόν των κατὰ τὸ ἔτος 1322 (βλ. *Roberto Marcucci*, un contrato di commenda in Ancona 1322, Ἀγκώνα 1924).

Κατὰ τὸν 12^{ον} αἰῶνα οἱ Ἀγκωνιτάνοι εὐρίσκοντο ἀκόμη πάντοτε εἰς τὸν συνοικισμόν αὐτῶν. Τὴν 16 Αὐγούστου 1422 γίνεται μνεία τοῦ προξένου των καὶ ἐν ἔγγραφον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25 Φεβρουαρίου 1437 ἀναφέρει προνόμια, τὰ ὁποῖα ἀπελάμβανον ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ Ἑνετοί, οἱ Γενουήσιοι, οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀγκωνιτάνοι (βλ. *N. Iorga*, Notes et Extraits, II, 195 καὶ 434). Εἰς ἀγκωνιτανικὸς ὁδηγὸς τῶν ναυτιλλομένων (portulan) τῶν ἐτῶν 1435-1444 ἀναφέρει τὰ κάτωθι: «Tutti li merchantanti che naviga in Chonstantinopoli sia tenuti e debia per ciascheduno cento de ciascheduna mercantia 3 carati per cento de perperi per la chiexa de Santo Stefano, la quale stai nella cipta di Constantinopoli e per l'opera de concime de questa chiexa (N. Iorga, Notes

et Extraits, quatrième série (1453 - 1476), Bucarest, 1915, σελ. 24 - 25).

“Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς Φλωρεντίνους (σελ. 244) θὰ ἔπρεπεν, ὡς φρονοῦμεν, νὰ μνημονευθῆ τὸ ἄρθρον τοῦ *C. Marinescu*, Contribution à l'histoire des relations économiques entre l'empire byzantin, la Sicile et le royaume de Naples de 1419 à 1443, ἐν *S. B. V*, 1, 209 - 219), εἰς τὸ ὁποῖον γίνεται λόγος περὶ τῶν διεκδικήσεων τῶν Φλωρεντίνων διὰ τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου ἐναντίον τῶν Πισαίων.

Ἐκτὸς τῶν σχεδίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν βιβλιογραφίαν (σελ. XXIII - XXIV) μνημονεύει καὶ τὸ τοῦ *Giuseppe Rosaccio*. Ὑπάρχει ἐν ἄλλο πολὺ περισσότερον ἐνδιαφέρον. Τοῦτο εὑρίσκειται εἰς τὴν *Κοσμογραφίαν τοῦ Μύνστερ* (πρώτη Γαλλ. ἐκδ. Βασιλεία, 1552, σελ. 1162 - 1163). Τὸ ἐν λόγῳ σχέδιον φέρει τὸν τίτλον: «L'effigie de la ville de Constantinoble selon qu'elle est notre temps soubz le Turc».

Καίτοι τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα, τὰ ἀπεικονιζόμενα εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο, εἶναι φανταστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἐν τούτοις ὁ τοπογράφος δύναται νὰ συναγάγη μερικὰ συμπεράσματα περὶ τῶν μνημείων τὰ ὁποῖα ἐν αὐτῷ ἀναφέρονται. Κατὰ τὸ ἔτος 1908 ἐδημοσιεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντίγραφον μεγάλης κλίμακος (58×60 ἐκ.) ἐκ τῆς ἰταλικῆς ἐκδόσεως τῆς *Κοσμογραφίας τοῦ Μύνστερ* ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐν ἔτει 1205 μ.Χ.». (Ἡ ἐσφαλμένη χρονολογία ὀφείλεται εἰς κακὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρωτοτύπου). Ὑπὸ τὸ ἀντίγραφον τοῦ σχεδίου ἀναγράφεται ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐκδότου: «Κετσόγλου Χάν, ἀρ. 14, Γαλατᾶ, Κωνσταντινούπολις».

Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου τοῦ αἰδ. R. J. περιέχει τὸ εὐρετήριο τοῦ βιβλίου. Τὰ ὀκτὼ κεφάλαια, τὰ ἀποτελοῦντα τὸ σημαντικὸν εὐρετήριο τοῦτο, καταλαμβάνουν τὰς σελίδας 283 - 472. Κεφάλ. α' Συνοικίαι καὶ μνημεῖα τῆς πόλεως. Κεφάλ. β' Θρακικὰ περὶχώρα τῆς πόλεως. Κεφάλ. γ' Κεράτιος κόλπος. Κεφάλ. δ' καὶ ε' Βόσπορος, δυτικὴ καὶ ἀνατολικὴ ἀκτὴ. Κεφάλ. ζ' Ἀσιατικὰ περὶχώρα τῆς πόλεως. Κεφάλ. ζ' Πριγκηπόνησος. Κεφάλ. η' Τοποθεσίαι καὶ μέρη ἄγνωστα. Τὸ βιβλίον τερατιάζεται μὲ ἓνα ἀλφαβητικὸν πίνακα τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων (ἑλληνιστί, σελ. 473 - 482) ὡς καὶ μ' ἓνα πίνακα περιεχομένων (σελ. 483).

Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος ὁ συγγραφεὺς μελετᾷ συνοπτικῶς τὰς συνοικίας τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ὡς καὶ τὰς περιοχὰς τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν περιχώρων, καὶ ἀναφέρει συγχρόνως τὰ μνημεῖα, τὰ χρησιμοποιοθέντα ὡς σημεῖον ἐκκινήσεως, κατὰ τρόπον ὅστε νὰ παρουσιάσῃ ἓνα σύνολον ὅσον τὸ δυνατὸν συμπληρωμένον τῆς τοπογραφίας τῆς βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκάστη τοποθεσία καὶ ἕκαστον μνημεῖον συνοδεύεται ὑπὸ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας του.

“Ὅλα τὰ σχέδια καὶ οἱ χάρται ἀξίζει τὸν κόπον νὰ μνημονευθοῦν, λόγῳ τῶν ἐν αὐτοῖς παρεχομένων νέων στοιχείων, θὰ περιορισθῶμεν ὁμῶς

εἰς τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν. Ἐν πρώτοις θ' ἀναφέρωμεν τὸν χάρτην τῆς βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ τελευταῖος χάρτης κατηρτίσθη τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1936 ὑπὸ τοῦ Misp (Νομίδου). Οὐδεὶς ἄλλος χάρτης εἶχε μέχρι τότε δημοσιευθῆ με τὴν ἐπιμέλειαν. Ὁ χάρτης ὁ ἐμπεριεχόμενος εἰς τὸ ἔργον τοῦ αἰδ. πατρὸς R. J. ὅστις ἔχει καταρτισθῆ βάσει τῶν ὑποδείξεών του, παρέχει ὡς πρὸς τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν, λεπτομερέστερα τοπογραφικὰ στοιχεῖα, συγχρόνως δὲ ἀνασκευάζει τοπογραφικὰ τινὰ δεδομένα, τὰ ὅποια ἐθεωροῦντο ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀναμφισβήτητα. Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν τοπογραφικὴν τινὰ ἐπανόρθωσιν τῶν τειχῶν τοῦ Κωνσταντινου, τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων συνοικιῶν τῆς πόλεως, τὸ διάγραμμα τῶν διαφόρων ἀρτηριῶν τῆς, τοὺς φόρους (Forum), τὰ δημόσια κτήρια, τὰ παλάτια, τοὺς ναοὺς, τὰς μονὰς, τὰς δεξαμενάς καὶ τὰς ἀκροπόλεις. Πλὴν αὐτῶν ἀναφέρονται αἱ τοποθεσίαι πολυαρίθμων ἐρειπίων μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀλλὰ τὰ ὅποια, ὡς φαίνεται, δὲν ἠδυνήθη μέχρι τῆς στιγμῆς νὰ καθορίσῃ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Γενουησίων, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Κερατίου κόλπου, τὴν εἰς τὸ σημαντικὸν προάστιον τοῦ Γαλατᾶ, ὁ αἰδ. πατὴρ R. J. λέγει ὅτι θ' ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον ἰδιαίτερας μελέτης (σελ. 241, σημ. 4). Τοιοῦτοτρόπως δὲν θεωρεῖ ἀναγκαίαν τὴν ἀναγραφὴν λεπτομερειῶν σχετικῶν πρὸς τὸ προάστιον τοῦτο.

Πάντα σχεδὸν τὰ θρησκευτικὰ μνημεῖα τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς ἀπετέλεσαν ἤδη ἀντικείμενον μελέτης δημοσιευθείσης εἰς τὸ περιοδικὸν «*Echos d'Orient*» ἀπὸ τοῦ ἔτους 1924. Πραγματεία περὶ τοῦ Γαλατᾶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, συνοδευομένη ὑπὸ χάρτου, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ «*Revue des Etudes Byzantines*» (τόμ. IV, σελ. 218-238) κατὰ τὸ ἔτος 1946, ἀλλὰ δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ περιοχὴ αὕτη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ χάρτης ἀρ. X καταρτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Misp. Ὁ τελευταῖος οὗτος, μετὰ τὴν συνεργασίαν τοῦ A. M. Schneider, εἶχε δημοσιεύσει τοπογραφίαν τοῦ Γαλατᾶ, συνοδευομένην ὑπὸ χάρτου μεγάλης κλίμακος, ὅπου σημειοῦνται τὰ τουρκικὰ κτήρια καὶ τὰ θρησκευτικὰ χριστιανικά, τὰ νῦν σωζόμενα (A. M. Schneider und M. Is. *Nomidis Galata topographisch - archäologischer Plan mit erläuterndem Text*, Istanbul, 1944). Εἰς τὴν μελέτην ταύτην οἱ συγγραφεῖς συνεκέντρωσαν τὰς γνώσεις, τὰς μέχρι τότε ἀποκτηθείσας περὶ τῆς συνοικίας τῶν Γενουησίων. Εἰς τὸν χάρτην τοῦ Γαλατᾶ, τὸν καταρτισθέντα ἰδιαίτερος διὰ τὸ ἔργον τοῦ αἰδ. πατρὸς R. J., ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα μερικῶν μνημείων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἁγίας Ἄννης, τῆς ἁγίας Κλάρας, τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Μιχαήλ, τὴν ἀκριβῆ τοποθεσίαν τῶν ὁποίων ὁ Schneider καὶ ὁ Νομίδης δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καθορίσουν εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν μελέτην των.

Ἐν τῷ χάρτι ἀρ. VIII τῶν εὐρωπαϊκῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως σημειοῖ μέγαν ἀριθμὸν βυζαντινῶν συνοικιῶν, ὡς καὶ τοποθεσίας πολλῶν ἐρειπίων.

Ἐν τῷ χάρτι τῆς Χαλκηδόνος καὶ τῆς χερσονήσου Ἱερίας (ἀρ. XII) δὲν θὰ ἐφευκθῆσιν ὀλιγώτερον τὴν προσοχὴν τῶν τοπογράφων. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι, ἐξαιρέσει ἀσημάντων τινῶν ἐρειπίων, δὲν ὑπάρχει τίποτε πλέον ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὡς καὶ ἐκ τῶν μνημείων τῆς χερσονήσου Φενερμπακτσέ. Εἰς τὴν Χαλκηδόνα (Καντικιοῖ), πλησίον τῆς Ἀλτιγιόλ, κεῖνται ὑπὸ γήλοφον ἐρείπια σημειούμενα εἰς τὸν χάρτην ὑπὸ τὸ ὄνομα Παλάτια τοῦ Κωνσταντίνου Γ'. Τὰ ἐρείπια μεγάλου βυζαντινοῦ οἰκοδομήματος ἀνακαλυφθέντα εἰς τὸ Μόδι (Moda) τὸ 1925 (βλ. ΕΟ, 29, 1926, σελ. 46, 47) καὶ σημειούμενα ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐξηφανίσθησαν. (Ἐν τῷ ἀνακαλύψει τῶν προέβην εἰς τὴν φωτογραφισίων τῶν). Ἐπὶ τοῦ ἀναφερομένου χάρτου σημειοῦται ἡ τοποθεσία τῶν δύο λιμένων τῆς Χαλκηδόνος, οἱ ὅποιοι σήμερον εἶναι κεκαλυμμένοι.

Ἐν τῷ γεωγραφικῷ χάρτι, ἀρ. XIII, δεικνύει τὰς περιοχὰς τὰς ἐκτεινομένας ἀπὸ τῆς Χρυσούπολεως μέχρι τοῦ Παντειχίου, μετὰ τὴν τοποθεσίαν τῶν μονῶν, αἱ ὅποια ἄλλοτε εὐρίσκοντο ἐκεῖ.

Ἐν τῷ χάρτι ἀρ. XIV ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ προηγουμένου. Παρουσιάζει τὰς περιοχὰς τὰς ἐκτεινομένας ἀπὸ τοῦ Παντειχίου μέχρι τοῦ Ριτζίου (Νιάριτζα) εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας. Σημειοῦνται αἱ χερσονήσοι τοῦ Παυλοπερίου, τοῦ ἁγίου Τρύφωνος καὶ τὰ ἀκρωτήρια Ἀκρίτας καὶ Λευκάτης, ὡς καὶ ἡ τοποθεσία τῶν κυριωτέρων μονῶν, αἱ ὅποια ἐκείνη ἄλλοτε κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς.

Ἐν βλέμμα εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐν λόγῳ δέκα πέντε ἀνεκδότων γεωγραφικῶν χαρτῶν καὶ σχεδίων πόλεων, τοποθετημένων εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἐντὸς χαρτοφύλακος, πείθει τὸν ἀναγνώστην περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς νέας ταύτης τοπογραφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων. Ἐν τῷ χάρτι τοπογραφία παρουσιάζει ζωντανὴν εἰκόνα τῆς ἐνδόξου βυζαντινῆς πόλεως.

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΔΑΛΕΖΙΟΣ

Ἀναστασίου Βρόντη, Ροδιακὰ λαογραφικά. Τόμος δεύτερος. Ρόδος 1950, σελ. 120. Τοῦ αὐτοῦ, Παλιὰ σπίτια τῆς Ρόδου, λαογραφικὴ μελέτη. Ρόδος 1950, σελ. 41.

Οἱ παλαιοὶ λαογραφικοὶ θησαυροὶ τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ τῶν μακρῶν τῶν κέντρων κειμένων, ἕνεκα ξένων ἐπιδράσεων, προϊόντος τοῦ χρόνου, λησμονοῦνται καὶ βαίνουσιν ἐξαφανιζόμενοι. Διὰ τοῦτο εἶναι